

Posudek na dizertační práci „Problematika soudržnosti společnosti“ (Mikuláš Havran)

O soudržnosti společnosti pojednává dizertační práce navzdory svému názvu jen okrajově. Po velmi zběžném úvodu (Musil, Keller, Chiesi, Durkheim) je tento teorém opuštěn a dále se tu a tam objevuje v blízkosti dalších konceptů (hyperdobra, pospolitost, solidarita), které autor (stejně jako teorém samotný) pečlivěji nedefinuje. Ve výkladu soudržnosti se objevují banální teze o tom, že „společnost s nízkou mírou soudržnosti nepřipravuje optimální podmínky jak pro kooperaci a solidaritu“ nebo že „v případě sociální koheze je užitečné udržovat sociální vztahy tak říkajíc v optimálních poměrech, což ovšem není vždy tak snadné“ (148). Výklad se pak v naznačeném duchu vyčerpává tvrzením, že optimální soudržnost není malá, ale ani zvýšená (149).

Neuspokojivou úroveň mají také následné teoretické exkurzy v kapitolách 1. a 2. (např. politická identita, liberalismus), které zpravidla začínají slovníkovou definicí, po níž následuje zběžný komentář autorit a pojednání je zakončeno povrchními, někdy i zcela mylnými soudy. Např. komunitarismus je v nich směřován s marxismem („nějakou formu marxismu, což je povětšinou označováno jako komunitarismus“, s. 81) a ještě předtím se svévolně konstatuje, že „výsledkem diskuse mezi liberalismem a komunitarismem je prioritou individuálních práv na autonomně určený život před komunitaristickými cíli“ (s. 25).

Ambiciózní záměry avizované v Úvodu práce (autor chce podle svých slov zkoumat, jak je soudržnost posilována, udržována a o jaké hodnoty se opírá) zůstávají toliko ve verbální rovině. To, že své téma pojednal neuspokojivě, autor ostatně připouští, když se hájí tím, že soudržnost vnímá pouze jako „stav“ (nikoli proces). Plný průchod svému alibi pak dává v Závěru, kde píše, že jeho ústřední téma je „velmi vágní“, představuje „de facto i de iure nekodifikovaný termín“ (s. 146) a nachází se v „totálním paradigmatu slepoty“ (?), čímž neumožňuje reflexi (!) (s. 148).

Pod pláštěm teoretického aranžmá reprezentujícího práci navenek (název práce, Úvod a Závěr) tvoří dominantní linii textu úvahy o globálním vládnutí (kapitoly 3. *Politické a hospodářské uspořádání na globální úrovni* a 4. *Globální stát: podmínky a perspektivy*) inspirované normativními akcenty vycházejícími z (neo)marxismu, resp. kritické teorie.

Napětí mezi teoretickým popisem a normativitou u Mikuláše Havrana ve výsledku kolabuje ve prospěch (neo)marxistické šablony. Teoreticky ukotvený pojem pospolitosti (viz např. Tönnies, Durkheim) je tak nejprve (asi) vnímán analogicky k „bratrství“ Petra Druláka, aby byl později (dez)interpretován do podoby kýžené beztřídní společnosti („*Pospolitost je v podstatě beztřídní a bez hierarchická společnost, která nejenže dává sociálnímu vývoji smysl, ale zároveň ho i umožňuje*“, s. 39). Podobně soudržnost je hodnocena především prizmatem toho, nakolik umožňuje „sociálně emancipační progres“ (s. 9) směrem ke globálnímu státu, takže soudržnost upevňující klasickou (národní) společnost je v posledku vnímána negativně.

Text se ve výsledku rozpíná mezi teorií - filozofií - politický aktivismus, aniž by autor všechny tři epistemologické statusy (je / má být / musí být) reflektoval a kontroloval hranice mezi nimi, což text ve výsledku vyděluje ze žánru doktorské práce. Navzdory odkazům na sociální vědy a politologii jde o text silně normativní a abstraktní (autor: „čistě teoretický“), ve kterém chybí jakákoli empirie či sociologie. Z dějin se v něm tak stává variace na (neo)marxistickou teologii dějin, z akademického textu pak aktivistický text, který osciluje mezi dvěma polohami. Ze začátku dominuje sebevědomá poloha: podle autora „se nyní zdá, že nastává čas“, kdy se ve světové politice začínají prosazovat „hypedobra“ podporující světový mír (s. 10), a „je na čase konečně připustit“ (...), že „etický humanismus postupně v řadě zemí dostává zelenou“ (s. 10). Později toto sebevědomí ochabuje a uvolňuje prostor druhé skeptické poloze,

v níž - jak autor poznamenává - nezbyvá než zachovat si „*elementární optimismus*“ (77, 102) a jsme odsouzeni k pasivitě: „*dokud nenazraje doba ke zformování globálně transnacionálního sociálního hnutí, ledy se nejspíše nepohnou a „celosvětově multilaterální forma vládnutí jako nutná před forma globálního státu asi nevznikne*“ (s. 120). Takto „zhroucená“ normativita ústí až do projevů zoufalství: „*...v podstatě už nezbyvá než jen doufat v zásah vyšší moci, která by patřičně názorně ukázala, jak moc je zapotřebí společně utvářet globálně pojaté společenství ve smyslu pospolitní obce na celém světě*“ (101).

Takto normativně zmatený výklad má přitom pošetilou a imperiální ambici postihnout „*úroveň národní, ale i nadnárodní či snad i celosvětovou*“, konkrétně záměr „*sestavení jakési prvotní normativní teorie společnosti (globální demokracie)*“ a „*vyjádřit situační a vývojové schéma sociálních vztahů jednak na úrovni jednotlivých společností (s typickou strukturou) a jednak na úrovni mezinárodních či dokonce potenciálně kosmopolitních vztahů?*“ (s. 9). Ze správné autorovy intuice, že realizovat jeho ušlechtilé cíle („*kosmopolitně humánní kultury globálního univerzalizmu pro pokrokově spravedlivější systém celoplanetární demokracie*“, ve zkratce: globální stát vzniklý mezikulturním dialogem a prosazující nedělitelná lidská práva) nebude snadné, vyplývá nejen jeho skepse, ale navzdory rituálním apelům na dialog, autonomii a demokracii se zde objevují i momenty donucení. Pokud podle autora nevznikne sociální koheze na globální úrovni:

„Je nutné vzít v úvahu i možnost technokratického způsobu aplikace takové perspektivní vize prostřednictvím politických hierarchických struktur, tedy jakoby „seshora“, aby se dosáhlo pokrokových změn na globální úrovni, které by jinak byly nejspíše nedosažitelné, protože neexistuje společný transnacionální narativ (a to jak současný, tak i minulý) založený na tradicích, jenž by vlastně takovou vizi prakticky umožňoval přivést do reálné existence“ (s. 44)

Podobně autor jinde podotýká, že nezájem o interkulturní dialog nebude možné „*reálně překonat bez nastolení určitých stimulačních podmínek*“ (s. 77), a to mj. i vzhledem k tomu, že „*lidstvo si v podstatě neuvědomuje společné zájmy a tím tedy prakticky nevznikají podmínky pro autentické uplatňování solidarity a multikulturální kooperace napříč kontinenty*“ (44), resp. máme tu čest s „*lidským kognitivním omezením*“ na straně lidí a politiků (s. 127). Mikuláš Havran tímto jen opakuje zprofanované marxistické teze o dějinách, které někam nevyhnutelně směřují, a pokud si to lidstvo neuvědomuje, bude se mu to muset vštípit nejen po dobrém, ale i po zlém.

Jeho normativní vize sociálně-teoretický popis pouze předstírá, přičemž autor do ní komponuje množství dalších pojmů (spravedlnost, lidská práva, modernita, kapitalismus, liberalismus, komunitarismus), aniž by je vysvětlil. Nepřiznaná a nereflektovaná hranice mezi popisem a autorovým normativním angažmá dává vzniknout řadě aporií. Interkulturní dialog (analogicky i sociální změna jako taková) tu například vzniká „*jakoby zevnitř*“ (s. 119), jinde „*jakoby zezhora*“ (s. 44). Na jedné straně autor odmítá liberalismus („*darwinismus*“, „*neokolonialismus*“) i kapitalismus („*neokoloniální systém pseudoprávních vztahů semi-anarchiálního meziobdobí*“, s. 122) a obává se, aby globální vláda nevznikla jako výraz dominance Západu. Na druhé straně ovšem prosazuje „*principy liberální teorie individuálních práv*“ (s. 155), čili typicky západní koncept. Vkládá naději v dialog mezi *mnoha* kulturami a civilizacemi (bez něho by zbylo jen „*modlení*“, s. 105), ale zdá se, že předpokládá pouze *jednu* modernitu a *jednu* žádoucí sociální změnu. A tak bychom mohli pokračovat. Konzumerismus je sám o sobě špatný, nicméně v posledku je to materiální úroveň, která podle autora umožňuje globální změnu (s. 121). Podobně se to má, jak již zaznělo, s demokracií konfrontovanou „*lidským kognitivním omezením*“ (s. 127), pro které ji lze obejít i technokraticky „*jakoby zezhora*“ (s. 44).

Výklad velmi trpí tím, že je odtržen od jakékoli empirie, která by např. dovolila autorovi spatřit, že aspekty globálního vládnutí již lze pozorovat (př. OSN, Evropská unie, OBSE, Mezinárodní soud v Haagu), a to již v *tomto našem světě*. Dominuje mu tak syrová normativita váhající mezi nadějí, útechou a smutkem, mezi dalekosáhlými politickými požadavky („*nevyhnutelná restrukturalizace OSN*“) a „*modlením v nedosažitelnou všemohoucnost transcendentálnosti*“ (s. 105). Ta po vzoru marxistické šablony sugeruje osudovou dějinnou křížovatku a provází ji blahosklonné prohlášení vymykající se žánru Ph.D. práce typu: „*Nechť dějinný humánně kulturní pokrok idejí má přednost, před historicky dožívajícím kulturním tradicionalismem*“ (s. 18-19).

Zásadní výhrady se pojí rovněž s autorovým stylem. Výklad se často (i přes vynaloženou empatii) dostává do zcela nesrozumitelné roviny, stává se zcela odcizenou formou bez obsahu, ornamentálním balastem. Není nadto souvislý, což zastírají můstky typu „tímto je vlastně řeč“ či „zdá se, že by se mělo připomenout“, je zahlcen nebývale složitými větami, pleonasmy („historická minulost“, „transformační reforma“, „kvantitativní velikost“), jazykovou kreativitou (namátkou „hystericiózní“, „scholár“, „elementárně-dilematické schéma“), svévolnou interpunkcí, jakož i mnoha dalšími rušivými momenty („trans nacionální“ apod.). Text má obecně velmi nízkou logickou, hermeneutickou, stylistickou a gramatickou kvalitu, přičemž místy akademický žánr pohřichu jen imituje:

„Toto zkoumání zaostřené prizmatem politické filozofie a zároveň nutno podotknout – i mým osobním (jakoby až zevnitř člověka vyvěrajícím) zájmem o věc daného výzkumu, tedy bez pochyby zasahuje do tématu této disertační práce, čímž se pochopitelně dostává do zorného úhlu rovněž mého, takřkajíc, ‘badatelského úsilí’. Nicméně to ovšem neznamená, že se to netýká i takových aspektů, které však nemusí vždy na první pohled vypadat, z hlediska tematického propojení, zcela zřejmé v souvislosti s vylíčenou konturou a popsáním zaměřením v samém ‘ÚVODu’ této disertační práce“ (s. 63).

Závažným nedostatkem je dále práce se zdroji. Autor spolehlivě nerozlišuje autorský text od komentáře autorit. Zdroje jsou mnohdy neúplné (bez informace o straně) nebo vícekrát i zcela chybí (s. 40) a v textu se opakují identické nebo jen kosmeticky upravené pasáže (s. 39 a 125, 43 a 129, 128 a 144).

Problematické je v neposlední řadě také to, jak Mikuláš Havran exponuje v textu vedoucího své práce („průkopnický analyticko-syntetický koncept“, „velmi precizně pojatá metodologie vývoje“). Problematické ze stejného důvodu, proč nemohou v řadě politologických časopisů v USA recenzovat ti, které autoři ve svých článcích výslovně zmiňují.

Soudím tedy, že práce Mikuláše Havrana nesplňuje požadavky standardně kladené na dizertační práci, a nedoporučuji ji k obhajobě (tzn. klasifikuji ji jako „neprospěl“).

Autor se stal (dozajista nikoli první) obětí svého makro-tématu a výlučně filozofického pojetí, do kterého bez větší reflexivity promítá své normativní soudy. K tomu přistupuje to, že nepíše srozumitelně a očividně to ani není jeho cílem. Nejsilnější je tam, kde se může přidržet autorit; od jisté úrovně abstrakce projevuje bezradnost, jak dosvědčuje charakter jeho odpovědí na výzkumné otázky. Zadání práce, jak jej tyto otázky reprezentují, je značně náročné (to slouží jako autorova omluva). Vyžaduje totiž kombinovat klasickou sociologickou erudici (teorém soudržnosti) s širokou imaginací (politická psychologie, historie, politická filozofie atd.), jež by reflektovala empirii a odolala pokušení, kterému autor podlehl, totiž pokušení nahradit tuto samotnou imaginaci (neo)marxistickou šablonou.

Pro případné přepracování doporučuji:

- V teoretické části pojednat pouze dva hlavní koncepty, jak je zmiňují výzkumné otázky, tj. koncept soudržnosti a koncept politické identity, a to s pomocí kvalitní literatury a bez slovníkových definic, jakož i normativních exkurzů.
- V druhé části práce se v návaznosti na teoretickou část pokusit o zodpovězení výzkumných otázek, a to se vztahem ke stávající empirii, čili k již existujícím mezinárodním a nadnárodním institucím (především Evropské unii) a vztahem Čechů k nim (sociologické průzkumy, např. Eurobarometr). Tomu může asistovat srovnání různých úvah o globálním řádu (např. liberálních, neomarxistických, křesťanských), ve kterém by autor zčásti zhodnotil načtenou literaturu a (teprve zde) mohl projevit své normativní zaujetí.
- Nalézt jiný styl psaní, který by chtěl být více srozumitelným a čtivým, a byl pokorný, pokud jde o rozlišování statusů je/má být/musí být.

Jan Jüptner, Ph.D. V Praze, 30. června 2015